

УДК 82-1(476)=124=161.3

Г.М. Праневіч

АД «ПРУСКАЙ ВАЙНЫ» ЯНА ВІСЛІЦКАГА ДА «ПЕСНІ ПРА ЗУБРА» МІКОЛЫ ГУСОЎСКАГА: КАНТРАПУНКТЫ ВАЙНЫ І МІРУ

У артыкуле на матэрыяле «Прускай вайны» Я. Вісліцкага і «Песні пра зубра» М. Гусоўскага даследуюцца праблемы вайны і міру з пункту гледжання рэнесансавага ідэала гаспадара і здольнасці дынастыі Ягелонаў як уладароў Вялікага Княства Літоўскага забяспечыць бяспеку і нацыянальныя інтарэсы дзяржавы.

Праблема вайны і міру – стрыжнёвая, вызначальная ў летапісах і паэтычным эпосе Беларусі XII–XVII стст. Росквіт і ўздым жыцця, заняпад і гібель людзей і народаў канцэнтравана змешчаны, набываюць і страчваюць сэнс у парадыгме дачыненняў, што вызначаюць гэтыя два перманентныя станы чалавечага існавання. «Мир стоит до рати, рать до мира», – так характарызаваў крохкую раўнавагу паміж мірам і вайною ў сярэднявечных грамадствах знакаміты Нестар, складальнік першага агульнаславянскага летапіснага зводу ўсходніх славян «Аповесці мінулых гадоў».

У кантэксце гэтага выказвання значэнне і веліч перамогі ў Грунвальдскай бітве 1410 года вымяраецца найперш тым фактам, што мір з немцамі трываў амаль 500 гадоў – да Першай сусветнай вайны, калі на пачатку XX стагоддзя зноў аднавілася нямецкая экспансія на славянскія і балтыйскія землі. Дзіўна, але публічнае ўсведамленне і прызнанне феноменальнай па сваіх выніках перамогі ў Грунвальдскай бітве прыйшло да тагачаснага беларуска-ліцвінскага грамадства не адразу, а, калі быць дакладным, цягам стагоддзя. Калі ў Польшчы гісторыя Грунвальдскай бітвы знайшла даволі падрабязнае адлюстраванне ў каралеўскай «Хроніцы канфлікта Уладзіслава, караля Польшчы, з крыжаносцамі ў год Хрыстовы 1410», лістах Ягайлы да каралевы Ганны і пазнанскага епіскапа Альберта (1410 г.) [2, с.177–181], «Летапісах, альбо Хроніцы слаўнага Каралеўства Польскага» (1455–1480 гг.) Я. Длугаша, у шматлікіх вершах і калектыўнай паэме «Перамогі каралеўства, атрыманыя над крыжакамі» (1511 г.), напісанай прафесарамі Кракаўскага ўніверсітэта [1, с. 65], дык у ВКЛ да пачатку XVI стагоддзя яе не зафіксаваў ні адзін з беларуска-літоўскіх летапісаў. Нават знакамітая «Пахвала Вітаўту», створаная напярэдадні каранацыі Вітаўта, ні словам не згадвае пра вялікага князя як пра пераможцу тэўтонцаў. Толькі праз 100 гадоў на фоне катастрафічнага абвастрэння адносін з усходнім і паўднёвымі суседзямі, няўдалай вайны 1507–08 гг. і здачы Смаленска (1514 г.) Масковіі, а затым дзівоснай, фантастычнай па сваіх выніках перамогі пад Оршай (1514 г.) прыйшло ўсведамленне эпахальнасці падзеі, што адбылася на Грунвальдскім полі ўлетку 1410 года.

Выдатны ўклад у мастацкую распрацоўку і асэнсаванне падзей стагадовай даўніны ўнёс паэт-лацініст Ян Вісліцкі, які ў 1515 г. стварыў, а ў 1516 г. выдаў у Кракаве ў друкарні Яна Галера свой лацінамоўны зборнік з аднайменнай паэмай «Пруская вайна», у якой знайшлі адлюстраванне падзеі Грунвальдскай бітвы 1410 г. і вобразы яе галоўных герояў – Ягайлы і Вітаўта, знакамітая Аршанская бітва 1514 г., гісторыя каралеўскай дынастыі Ягайлаў, пачынаючы ад шлюбу караля з беларускай княжой Соф’яй Гальшанскай і да сучаснага валадара Жыгімонта I Старога і інш.

Даследчыкі па-рознаму тлумачаць амаль стагадовае забыццё, а затым нечаканае ўзрастанне цікавасці ў літаратуры ВКЛ першай паловы XVI стагоддзя да падзей

стагадовай даўніны, вынікам чаго стала з'яўленне паэмы Я. Вісліцкага, а праз некаторы час, у другой чвэрці XVI стагоддзя, – летапісных згадак аб Грунвальдскай бітве 1410 г. у «Хроніцы Быхаўца».

Сам Я. Вісліцкі, як вядома, тлумачыў сваю ўвагу да падзей Грунвальдскай бітвы неабходнасцю захаваць памяць аб славурых падзеях для нашчадкаў, «каб з апісаннем яе з'явілася якая-небудзь занатаваная памяць, якая б нават па прашэсці часу палымнела для ворагаў яшчэ больш сурова і жорстка, мацуючыся імкненнем да славы Радзімы» [1, с. 106].

На думку Я. Парэцкага, паэт «быў перш за ўсё заклапочаны тым, што вялікая гістарычная бітва, выйграная Ягайлам і Вітаўтам супраць ордэна крыжаносцаў, заставалася ў цені, забывалася. Патрыятычныя пачуцці паэта абражала недаацэнка сучаснікамі ўрокаў, паднесеных гісторыяй, яго абураў настрой польскіх магнатаў, якія шукаюць на ўсходзе лёгкую здабычу, раўнадушша знаці да справы перашкоды шляху германцам на ўсход, яе зацікаўленасць пераняць прыклад крыжаносцаў» [7, с. 50].

Новы аспект пытання закранае Ж. Некрашэвіч-Кароткая, якая лічыць, што зварот да Грунвальда адлюстраванай зацікаўленасць аўтара асобай «героя-манарха, ад якога залежыць ход гісторыі, які робіць вялікі ўплыў на ўмацаванне дзяржавы, адыгрывае значную ролю ў жыцці яе народаў». Пры гэтым даследчыца звярнула ўвагу на тое, што паэт вырашаў праблему ўладара традыцыйна, у духу сярэднявечнай родава-дынастычнай парадыгмы «дзяды – унукі»: «Такім быў кароль і вялікі князь Ягайла, які апяваецца ў паэме «Пруская вайна». Такім жа прадстаўляе паэт і яго ўнука, караля і вялікага князя Жыгімонта, які ўславіў сябе велічнымі ратнымі дзеямі, і найславуцейшая з іх – перамога пад Оршай» [1, с. 43].

Такім чынам, ў творы Я. Вісліцкага, несумненна, мелі месца і апалагетыка родавай дынастыі Ягайлавічаў, і прамыя гістарычныя паралелі і аналогіі паміж героямі і падзеямі стагадовай даўнасці, і вера ў тое, што Аршанская бітва 1514 г. стане такім жа пралагам да канчатковай перамогі над ваяўнічымі суседзямі, як і колішняя пераможная бітва пад Грунвальдам над крыжакамі.

Няцяжка заўважыць, аднак, што прычынна-выніковы шэраг далёкіх і блізкіх падзей айчыннай і еўрапейскай гісторыі, звязаных з урокамі і прыкладам Грунвальдскай бітвы 1410 г., падпарадкаваны ў «Прускай вайне» вырашэнню адной скразнай праблемы – праблемы вайны і міру, якая стала ідэйным стрыжнем і іншых літаратурных твораў, створаных ураджэнцамі альбо выхадцамі з ВКЛ на пачатку XVI стагоддзя. Гаворка, у прыватнасці, пойдзе пра «Песню пра зубра» М. Гусоўскага, напісанную на этапе, калі стала відавочным, што калісьці магутная і дужая еўрапейская дзяржава, якой яна была ў часы Вітаўта, уступіла ў пару працяглага крызісу і пачала хіліцца да свайго заняпаду.

Менавіта таму праблема захавання міру, стварэння эфектыўнай сістэмы бяспекі па ўсёй дуже знешніх межаў Княства і Кароны з ваяўнічымі суседзямі (Прускім герцагствам на паўночным захадзе, Масковіяй – на усходзе, крымскімі татарамі і туркамі – на поўдні) не толькі вызначыла змястоўную ідэйную лінію абодвух твораў, але адлюстравала розныя падыходы і стаўленне дзяржаўна-палітычных і інтэлектуальных элітаў абедзвюх краін да іх вырашэння.

У чым сыходзяцца аўтары, дык гэта ў агульнагуманістычным пафасе непрыняцця і адмаўлення войнаў як сродка вырашэння канфліктаў і спрэчак паміж дзяржавамі і народамі. Так, свае адносіны да войнаў у сувязі з ваеннай кампаніяй 1409–1411 гг. Польшчы і Вялікага Княства Літоўскага супраць Тэўтонскага ордэна, а таксама сучаснымі Жыгімонтам I падзеямі, звязанымі з намаганнямі Прускага герцагства Альбрэхта Гогенцолерна вызваліцца ад васальнай залежнасці, Я. Вісліцкі, напрыклад, выказаў у паэме «Пруская вайна» наступным чынам: